

XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САЯСАТ (МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ ТАРИХНАМАСЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ)

Алимбаев Т.А., т.ғ.д., профессор
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Алимбаева З.Р. Қарағанды қаласының, «№45 Гимназия» КММ мұғалімі
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Ұлттық саясат теориялық және практикалық мәселе ретінде қазіргі қоғам өмірінің барлық аспектілерін қамтиды. Бұл тұрғыда 1920 жылдардағы тәжірибе, бұл кезеңде бұрынғыларға балама Әлеуметтік және мемлекеттік модель құрылып, Қазақстанда жаңа этникалық және Ұлттық кеңістіктің құрылысы жүріп жатқандықтан, айтарлықтай маңызға ие. Бұл мемлекеттік және қоғамдық жүйе бұрынғыдан мүлдем жаңа этникалық және Ұлттық негіздерде құрылды және ұлттық саясат пен ұлтаралық қатынастардың бүкіл саласын түбегейлі өзгертуді көздеді. Большевиктер Коммунистік партиясы үшін ұлттық мәселені шешу оның идеологиялық құрылымдарын бұқаралық санаға бейімдеудің тиімді құралдарының бірі болды. Жаңа мемлекеттегі жекелеген халықтар мен ұлттар арасындағы қатынастар тең негізде құрылуы керек еді, КСРО халықтарының ортақ отбасы шеңберінде таңдау және өзін-өзі анықтау еркіндігі жарияланды. Ұлттық проблеманы сәтті шешу идеясы, ресми кеңестік үгіт-насихат көрсеткендей, көпұлтты Кеңес мемлекетінің құбылысында көрініс тапты, ол өз кезегінде отандық ғалымдарды ғана емес, олардың шетелдік әріптестерін де зерттеу объектісіне айналды. Сонымен бірге, большевиктік биліктің ұлттық саясатының нәтижелерінің екіұштылығы 1990 жылдардағы ресми идеологияның күйреуі зерттеушілерді КСРО-дағы ұлттық процестерді қайта бағалауға итермелеген Оқиғалармен қисынды байланыста.

Жаңа жағдайлар қазіргі тарихшылардан неғұрлым байыпты көзқарас пен жекелеген проблемаларды мұқият талдауды талап етеді, мысалы, республикалардың егемендігінің тарихы, олардың қалыптасу ерекшеліктері, коренизация саясаты, «халық жауларының» қатарына енген тұлғалардың тарихы және т. б. мәселенің тарихнамасын шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады: 1920 – 1985 жж, 1986 – 1991, 1992 жж., 2017 ж. дейін. тарихнаманың ерекшелігі 1920 ж. ұлттық мәселе бойынша оның арнайы партиялық және кеңестік құжаттарды одан әрі зерттеу үшін кеңістікті дамытудағы рөлі болып табылады, өйткені осы кезеңдегі басылымдардың негізгі бөлігі практикалық сипатта болды және құжаттармен әлсіз нығайтылды. Кеңестік және партиялық жергілікті билік органдарының есептері, мерейтойлық анықтамалық құралдар-олардың барлығы Кеңес өкіметінің маңызды әлеуметтік-экономикалық бағдарламалары аясында ұлттық проблемаларды қамтиды және қажетті талдаудың жоқтығына қарамастан, сол кездегі рухты көтереді [1]. 1920 жылдардағы көптеген жұмыстар ұлттық мәселені шешу тәжірибесінде РКП(б) ОК жетекші рөлін көрсету басты мақсат болды. Бұл, әдетте, практикалық қызметкерлердің, республика басшыларының жұмыстары. Олардың ішінде Ф.И. Голощекиннің еңбектерін атап өткен жөн [2]. Белгілі бір ғылыми құндылығы бар, өйткені онда Қазақстан халқының ұлттық топтарының әлеуметтік - экономикалық жағдайының салыстырмалы сипаттамасы берілген, республиканың шаруашылық даму серпінін байқауға мүмкіндік беретін елеулі цифрлық деректер келтіріледі. Республикадағы экономикалық проблемалардың ұлттық сәтпен тығыз байланысы саяси қайраткерлердің жұмыстары мен есептерінде де жүргізілді: С. Сәдуақасұлы жергілікті мерзімді басылымдардың беттерінде жарияланған республика өмірінің ең өзекті мәселелері бойынша практикалық қызметкерлердің мақалалары ақпараттық сипаттағы жұмыс жанры бойынша берілген. Статистикалық материалдардың кең ауқымына сүйене отырып, авторлар республиканың әлеуметтік-экономикалық

жағдайының неғұрлым толық бейнесін беруге және оған ұлттық құрылыс саласында жүргізіліп жатқан іс-шараларды жеткізуге тырысты [3].

Бұл жұмыстардың пайда болуын партия арасында туындаған қарама-қайшылық жағдайымен түсіндіруге болады жергілікті ерекшеліктерді ескеру және солардың негізінде қазақ халқының ұлттық мүдделерін шешу мәселесі қызу пікірталасқа айналған кезде әртүрлі партиялық және кеңестік форумдардың жұмысы кезіндегі басшылық. Осындай пікірталастардың арасында қазақ халқының экономикалық артта қалу деңгейін Ресейден теңестіруге бағытталған шаралардың барлығы тиімділік тұрғысынан ақталды ма деген сұрақ жиі туындады. «Оңшыл» және «солшыл» деп аталатын топтардың өкілдері құлаған «ұлттық келіспеушілікке» қарсы өршіп бара жатқан саяси күрес жағдайында О.Исаұлы, С.Аспендиярұлы жарыққа шығу [4]. Орыс тарихнамасының дербес бағыты ретінде ұлттық саясаттың тарихы 1930 жылдардың соңына қарай әлі қалыптаса қоймағанын, мәселенің зерттелуі, әдетте, жалпы мәселелер шеңберінде жүргізілгенін атап өткен жөн. Кеңес қоғамының қалыптасу тарихы туралы және фрагменттік сипатта болды. Жанрлық тұрғыдан алғанда ең көп тараған туындылар ұлттық-мемлекеттік құрылысқа арналған арнайы мақалаларды қамтитын мерейтойлық жинақтар болып қала берді. Тарих ғылымындағы болып жатқан өзгерістер аясында республикадағы мемлекет құру тарихының сан алуан аспектілеріне арналған монографиялық еңбектер жарық көрді. Осыған байланысты жаңа дереккөздер негізінде қазақ ұлттық мемлекеттілігі дамуының жекелеген аспектілерін талдаған, сонымен қатар қазақ халқының ұлттық мүдделерін жүзеге асыру, мемлекетті ұлттандыру мәселелерін әзірлеген еңбектердің маңызы зор болды. аппарат. Дегенмен, бұл авторлар саяси конъюнктурадан ада болған жоқ, оны қолда бар мұрағаттық дереккөздерге сілтемелер мен олардың интерпретациясынан байқауға болады. Зерттеулер сол кезеңнің негізгі догмасының астына алынды - социализмді құру барысында КСРО-да ұлттық мәселе толығымен және түпкілікті шешілді деген ресми мәлімдеме.

1920 жылдардағы Қазақстандағы Кеңес мемлекетінің ұлт саясатын зерттеу. Қазақстан тарихнамасында бұрыннан келе жатқан дәстүрі бар.С.З.Дахшлейгер, Қ.Б.Зиманова, Қ.Б. Бейсембиев және басқалары ұлттық-мемлекеттік құрылыс мәселелерін, қазақ қоғамының әлеуметтік және мәдени прогресін, қазақ социалистік ұлтының дамуын, аграрлық реформаларды қамтыды [5]. Сонымен бірге, ғалымдардың зерттеулері ресми түрде, мысалы, статистикалық мәліметтерді ұсынумен шектелмейді, кейде оларда республикалық билік аппаратының жекелеген құрылымдық органдарының жұмысы туралы сыни пікірлер де кездеседі [6]. Ұлттық бағыттың міндеттерін толық көлемде орындай алмай жатқан шығармалар авторларының көзқарасы. Сол заманның тыныс-тіршілігін танытатын келтірілген шығармалар кейінгі кезеңдерге тән идеологиялық догмамен әлі шектелген жоқ. тарихнама. 1980 жылдардың екінші жартысынан бастап. қайта құру және оның салдарымен байланысты орыс тарихнамасында **екінші** кезең басталды. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау үдерісінің басталуымен байланысты бұрын «құпия» деген тақырыппен мұрағаттарда жасырылған 1920 жылдардағы Қазақ КСР-інде ұлт саясатын жүзеге асыру барысы туралы тың деректер келтірілген зерттеу еңбектері пайда болды. « Бұл кезеңді зерттеудегі серпіліс сол кезең үшін маңызды саяси қайраткерлер туралы бұрын белгісіз немесе аз белгілі материалдарды, егер бұрын жергілікті басылым беттерінде айтылған болса, онда тек «халық жауы» белгісімен жариялау мүмкіндігінде болды. ” Ұлттық тарихтың өзекті мәселелерінің жаңа әдістемесін жасауға үлкен үлес қосқан көрнекті тарихшылар – академик М.К. Қозыбаев, К.Нұрпейісов және т.б. олардың шығармашылық әлеуетінің арқасында кеңестік империя құрамындағы республиканың әлеуметтік-экономикалық, ұлттық-саяси және этнодемографиялық дамуының көптеген мәселелері қайта қаралды [7]. Бұл еңбектер бізге оның зияндылығын түсінуге мүмкіндік береді. Жалпы КСРО-дағы және әсіресе Қазақстандағы жағдайдың ерекшеліктерін ескере отырып, жергілікті саяси қайраткерлердің «партияның жалпы желісі» және дауларының өнімділігі осы жылдар ішінде бірқатар мақалалар мен кітаптар жарық көрді [8].

Біздің зерттеу мәселесін зерттеудің **үшінші**, сапалық жаңа кезеңі республиканың мемлекеттік тәуелсіздігі жарияланған сәттен басталды. Шығармашылық еркіндігінің азат болуы, «орталықтың» партиялық және идеологиялық өктемдігінің болмауы, Қазақстан басып өткен тарихи жолды қайта қарастыру осы кезеңдегі ғылыми зерттеулерге тән белгілер болды. Тұжырымдамалық үлгіні қайта қарауда және Қазақстанды әлеуметтік қызметтің барлық салаларын жаңғырту тұрғысынан өркениетті, азаматтық, құқықтық мемлекетке дамыту идеясын өзгертуде маңызды рөл атқарды. 1992-1994 жылдары Ұлттық ғылым академиясының, Қазақстанның жоғары оқу орындарының ғалымдарының бастамасы ғылыми жинақтар мен мақалалар шығарудың негізін қалады және республика қоғамтанушылары арасында қиын жағдайдан шығу жолдарын іздестіру туралы кеңінен пікірталас тудырды. экономика мен экологияның, әлеуметтік саясаттың ұзаққа созылған дағдарысы [9]. 1995 жылы 31 мамырда Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік саясат жөніндегі ұлттық кеңес отырысында қабылданған тарихи сананы қалыптастыру тұжырымдамасы да негізгі басымдықтарды айқындауда өз рөлін атқарды.

Одан кейінгі жылдары кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғалып, кітаптар мен монографиялар шығарылады. Докторлық диссертация Е.Б. Садықов «Қазақстан Ресей Федерациясының құрамында (1917 - 1937)», Ж.У. Қыдыралина «Қазақстандағы ұлттық мәселе бойынша идеялардың қалыптасуы мен тағдыры (1917-1999) Тарихи талдау». Е.Б. Садықов Ресей Федерациясының құрамындағы ұлттық республика ретіндегі Қазақстандағы саяси, этноұлттық, әлеуметтік және рухани процестердің ерекшеліктерін объективті түрде ашып көрсетеді, орыс халқының тарихи рөлі мен тағдырын, оның Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуына ықпалын талдайды. республика, яғни зерттеу нысаны тоталитарлық режимнің қалыптасуы және қазақстандық қоғамның биліктік модернизациясы кезеңіндегі орыс-қазақ қатынастары болып табылады. Алайда автор зерттеу әдістемесін жеткілікті түрде ашпаған («ұлтшылдық мәселелері», «этнос», «ұлт» және т.б. анықтамалар, ұлттық мәселенің тарихы, т.б.), тақырыпты толық қамтымаған. үдемелі индустрияландыруды, күштеп ұжымдастыруды және мәдени қайта құруларды жүзеге асыру процесі жеткілікті терең. Ж.У. Қыдыралина еңбектерінде ұлттық мәселені Қазақстандағы кеңестік кезеңдегі қоғамдық ой, идеологиялық күрес және саяси тәжірибе призмасы арқылы қарастырды. Сондай-ақ С.Ш. Қазиевтің диссертациясын атаған жөн. «Кеңестік ұлттық саясат және Қазақстандағы ұлтаралық қатынастардағы сенім проблемалары (1917 - 1991 ж.)», бұл ұлтаралық қатынастардағы сенімді қалыптастыру контекстінде кеңестік ұлттық саясаттың тарихи тәжірибесін объективті түрде қайта қарау мүмкіндігін ұсынады, ол шешуші болды. Кеңес қоғамын интернационализм принциптеріне біріктірудің большевиктік жобасының табысына [10].

Жалпы, отандық ғылымның кеңестік ұлт саясаты мен аймақтағы ұлттық-мемлекеттік құрылыс үдерісін түсіну нәтижелерін қорытындылай келе, оның негізгі бағыттарын айқындайтынын, өткен өзгерістердің өзара байланысын ашып көрсететінін атап өткен жөн. ресми идеология және ұлттық саясат. Соңғы жылдары осы саладағы жетістіктерді сараптап қана қоймай, 1920-1930 жылдары құрылған ұлттық-мемлекеттік құрылымдардың табиғаты мен мәні туралы жалпы қабылданған идеялардың тиімділігіне күмән келтіретін көптеген өзіндік зерттеулер пайда болды. Мамандардың мәселенің теориялық аспектісіне деген қызығушылығы артып келеді, соның нәтижесінде олардың өзектілігін жоғалтпаған ұлттардың өзін-өзі билеуінің лениндік теориясының көптеген негізгі ережелерін қайта бағалауы болды.

Сонымен, Қазақстандағы ұлттық саясат тәжірибесінің тарихнамасын талдау орын алған олқылықтарға назар аударып, зерттелетін мәселелерді ерекшелеуге жаңаша көзқарас қалыптастыру қажеттігін алға тартады. Негізгі кемшілік, біздің ойымызша, әлі де болса кейбір дереккөздердің, мұрағаттық және тергеу істерінің қолжетімсіздігі.

Әдебиеттер тізімі

1 Отчет краевого комитета 6 Всеказахстанской партконференции Кзыл-Орда. Издание КазГИЗа.-1928,-с.88.; Великий Октябрь в Казахстане : сб. ст. Алма-Ата : Наука, 1977. С. 36–58. Сборник важнейших решений Казкрайкома ВКП(б), принятых за период V–VI Всеказахских конференций. Кзыл-Орда : Казгосиздат, 1927. 188 с.

2 Ф.И. Голощекина «Казахстан на Октябрьском смотре» и «10 лет Советской власти»,. Голощекин Ф.И. Отчет Казакского Краевого Комитета РКП(б). Кзыл-Орда : Казгосиздат, 1926. 28 с. Голощекин Ф.И. Партийное строительство в Казахстане. Сборник статей и речей (1925—1930). Москва –Алма-Ата. 1930. Голощекин Ф.И. Казахстан на путях социалистического переустройства. Сб. статей и речей. Москва –Алма-Ата. 1931. 248 с.

3 Сәдуақасұлы С.Жала //Қызыл Қазақстан.-1927 жыл 3-4.

4 Исаұлы О.Султанбек Қожанұлы қателерін мойындды //Еңбекші қазақ-1928-2 ноябрь. №-254. Аспендиярұлы Санжар. Қожанұлы Султанбек жолдастың хаты туралы // Еңбекші қазақ-1928-2 декабрь. №-277

5 Дахшлейгер Г.Ф. Социально-экономические преобразования в ауле и деревне Казахстана. Алма-Ата : Наука, 1965. 536 с. Октябрь и некоторые проблемы истории решения национального вопроса в Казахстане (пролетарский интернационализм в действии) // Великий Октябрь в Казахстане : сб. ст. Алма-Ата : Наука, 1977. С. 36–58. Зиманов С.З. Теория и практика автономизации в СССР. Алматы: Жетіжарғы, 1998. 144 с. Социалистическое строительство в Казахстане в восстановительный период, 1921–1925 гг. : сб. док. и матер. Алма-Ата : Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1962. 592 с. Бейсембиев К.Б. Победа марксистско-ленинской идеологии в Казахстане. Алма-Ата : Казахстан, 1970. 384 с.

6 Образование Казахской АССР: сб. док. и матер. Алма-Ата : Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1957. 366 с. Социалистическое строительство в Казахстане в восстановительный период, 1921–1925 гг. : сб. док. и матер. Алма-Ата : Изд-во Академии наук Казахской ССР, 1962. 592 с.

7 Козыбаев М.К. История и современность. Алма-Ата: Галым, 1991. 254 с. Нурпеисов К. Алаштан Алаш-Орда: краткий исторический очерк о национально-буржуазном движении в Казахстане периода 1917 - 1919 гг. Алматы, 1996. 198 с

8 Осипов В.П. Вспоминаю 20-30-е годы.)Алма-Ата;) Казахстан. 1986, 161 с. Гаркавец А.И. Принципы национальной политики и языкового строительства. Алма-Ата: Казахстан, 1990. 76 с.. Григорьев В.К. Джагафаров Н.Р. Осипов В.П. Идеино- политическая работа партийных организации Казахстана (1917-1925) Алма-Ата;) Казахстан. 1986, 174 с. Джагафаров Н.Р. Осипов В.П. Национал-уклонизм: мифы и реальность. О прошлом для будущего Алма-Ата 1990. с. 174.

9 Формирование рыночных отношений в республике Казахстан: Политические, экономические и социальные аспекты. - Алма-Ата, 22-24 апреля 1992; Теоретико-методологические проблемы истории Казахстана. – Алматы, 21-22 июня 1993 и др. Политика - Саясат - 1995 №3. с. 78-91.

10 Жумасултанова Г.А. Политические репрессии в Казахстане в условиях тоталитарного режима (20 -начало 50-х гг.). Автореф. дис. на соиск. уч. степени к.и.н. Караганда, 1999. 32 с. Кульшанова А.А. Парадигмы советской национальной политики в Казахстане в период становления тоталитарного государства (1917 - 1936 гг.). Алматы, 2015. Ата мұра. 416 с. Кыдыралина Ж.У. Становление и судьбы идей по национальному вопросу в Казахстане (1917 - 1999): Исторический анализ. Автореф. дис. на соиск. уч. степени д.и.н. Уральск, 2008. 43 с. Садыков Е.Б. Казахстан в составе Российской Федерации (1917 - 1937 гг.). Автореф. дис. на соиск. уч. степени д.и.н. Алматы, 1999. 54 с. Кыдыралина Ж.У. Этнос и религия в Казахстане: история и судьбы. Астана, 2007. 220 с. Казиев С.Ш. Советская национальная политика и проблемы доверия в межэтнических отношениях в